

Д. Л. Виговський*, А. В. Виговська**

ФЕНОМЕНОЛОГІЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Кримінальна субкультура, як будь-яке соціальне явище, зокрема і негативне, має свої закони розвитку, свою структуру, свої зовнішні і внутрішні прояви, які з метою чіткості розуміння завдань, що стоять перед дослідником проблеми, необхідно класифікувати. Спроба класифікації субкультурних відносин залежно від певних критеріїв була зроблена рядом учених, що займалися розробкою цього питання.

Такі питання вивчали, зокрема, В. М. Анісімов, Л. С. Білогриць-Котляревський, Г. Н. Брейтман, О. І. Гуров, В. М. Дрьомін, А. І. Долгова, С. Я. Лебедев, М. М. Максимов, А. І. Мокрецов, А. М. Олейнік, В. Ф. Трахтенберг, В. В. Тулегенов та інші. Зокрема, В. М. Анісімов у монографії “Кримінальна субкультура” наводить свої пропозиції по класифікації субкультурних відносин у суспільстві. На його думку, кримінальну субкультуру потрібно класифікувати на загальну, характерну для всіх злочинних елементів, незалежно від кримінальної спрямованості суб’єкта, і похідні від неї субкультури, характерні для певної категорії таких осіб та їх груп¹. Ця класифікація є вірною на нашу думку, оскільки не лише “централізована”, тобто загально визнана в середовищі професійних злочинців кримінальна субкультура негативно впливає на соціальні відносини в країні, але й багато інших субкультур, що ідеологічно можуть сильно відрізнятись від “злочинних понять”. Погоджуючись із вищевказаним підходом, вважаємо правильним також інше положення класифікації субкультур, викладене в тому ж джерелі, а саме: “... всю шкалу субкультурних відносин у суспільстві можна поділити на позитивні, такі що сприяють соціальному прогресу, і негативні, як такі, що стримують соціальний прогрес (консервативні), активно йому протидіють (антисупільні, кримінальні)”². Останні в даному переліку, тобто “субкультури, що активно протидіють соціальному прогресу”, і викликають нашу найбільшу увагу. Найнебезпечніша із них — кримінальна субкультура, оскільки найбільш шкідливі тенденції в суспільстві пов’язані саме з її поширенням.

Що ж характерно для кримінальної субкультури?

Перш за все те, що розвиток субкультурних відносин особливо бурхливо спостерігається серед декласованих, так званих “нижчих” верств населення, тобто серед осіб з низьким рівнем культури. Найчастіше, такі особи або взагалі не мають освіти, або набули середню та середньо-спеціальну освіту. Як зауважував з цього приводу В. М. Анісімов: “... Делінквентна підкультура частіше розвивається в нижчих верствах суспільства, тобто в групах людей, що відірвані від звичайних людських позитивних цінностей”³. Так само спостерігається найбільша схильність до рецепції норм кримінальної субкультури серед тих неповнолітніх, які не мають вищої освіти. Про це згадує у своїй роботі “Противоправное поведение несовершеннолетних” А. І. Міллер. Він пише: “За родом діяльності серед вивченого контингенту неповнолітніх правопорушників виявилось: таких, що навчаються в профтехучилищах, — 27,9 %; таких, що працюють, — 25,0 %; таких, що не вчаться і не працюють, — 22,0 %; учнів загальноосвітніх шкіл — 20,4 %; таких, що вчаться в технікумах, — 2,4 %; студентів вузів — 0,5 %”⁴. Іншими словами, найактивніше сприймають норми кримінальної субкультури дорослі особи, що в підлітковому віці брали участь у вуличних згряях асоціальної орієнтації. Під згряями в даному випадку розуміються неформальні об’єднання молоді (13-21 р.) різного ступеня

© Виговський Д. Л., Виговська А. В., 2008

* доцент кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук

** викладач кафедри кримінального права та процесу Хмельницького університету управління та права, кандидат юридичних наук

¹ Анисимов В. М. Криминальная субкультура: Монография. — Уфа., 1998. — С. 23.

² Там же. — С. 23.

³ Анисимов В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России: Дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. — Саратов, 1998. — С. 37.

⁴ Миллер А. И. Противоправное поведение несовершеннолетних. Генезис и ранняя профилактика. — К.: Наукова думка, 1985. — С. 67.

стабільності, які вчиняють злочини і адміністративно карні проступки, вживають алкоголь і наркотики, позбавлені правильної соціальної орієнтації. Про це згадує в своїх роботах Я. М. Шевченко: “Численні дослідження показали, що переважна більшість правопорушників стає на злочинний шлях саме в неповнолітньому віці”⁵. Такої ж думки дотримується С. С. Остроумов, зауважуючи, що “... негативний вплив найближчого побутового оточення”⁶ є однією з найважливіших умов, що сприяють вчиненню злочинів, і, додамо, такою, що сприяє втягненню неповнолітніх у професійну злочинну діяльність, що тягне за собою рецепцію норм кримінальної субкультури. Зауважимо, що чимала кількість “злочинів в законі” (або “вор в законі” — кримінальний “авторитет”, що, як правило, очолює злочинне угруповання і дотримується законів злочинного світу)⁷ влилась в середовище професійних злочинців саме з дитячих і підліткових зграй, що займалися бродяжництвом, дрібними крадіжками майна, вчиняли хуліганські дії. Саме в таких угрупованнях вони набували стійкої антисоціальної орієнтації, звикали вирішувати будь-яку конфліктну ситуацію шляхом застосування насилля, спілкуючись з дорослими злочинцями, запам’ятовували так звані “закони блатного світу”. Чимало із них потрапляли у колонії для неповнолітніх за вчинені злочини, тим самим вступивши на наступний рівень вивчення положень кримінальної субкультури. Агресивність учасників таких зграй, нерідко перевищує агресивність дорослих злочинців, що можна пояснити нестабільністю підліткової психіки, їх підвищеною збудливістю. Недаремно серед ув’язнених вважається загальновідомим, що в колоніях для неповнолітніх рівень насилля набагато вищий, ніж у виправно-трудовах установах для дорослих. І окремо слід зауважити, в колоніях для неповнолітніх особливо високий рівень “неправомірного насилля”. Тобто, по законах “блатного світу” насилля поділяється на “правомірне” і “неправомірне”. “Неправомірне” насилля, тобто насилля, яке застосоване до потерпілого без достатнього формального приводу, є одним з проявів так званого “беспредела” (крим. жаргон — зухвале порушення законів злочинного світу)⁸.

Іншим аспектом розглядуваного питання є той факт, що сплеск інтересу до законів злочинного світу з боку законослухняних громадян найчастіше співпадає з соціальними катаклізмами, з процесами перебудови в структурі державної влади, із змінами соціальних орієнтацій. Це пов’язане, на нашу думку, із тим, що в умовах політичної та економічної нестабільності і інфляції установлених цінностей (відмова від ідей побудови соціалізму, повернення до капіталістичного шляху розвитку) людина шукає якісь стабільні ідеали, хай навіть і такі, що докорінно різняться від тих, що вважалися незаперечно правильними. Слід зауважити, що не лише Україна періоду розбудови національної держави стала на шлях криміналізації більшості сфер життя суспільства. Історія знає чимало подібних випадків, і завжди така ситуація ставала симптомом або слабкості державної влади в країні, або зрощення злочинних структур із структурами державної влади. До першого випадку можна привести в якості ілюстрації історію півдня Італії. Як зауважує А. М. Олейнік, “... мафія виникла як відповідь на абсентеїзм держави в південних регіонах Італії на протязі всього XVII ст.”⁹, оскільки державна влада не сприймалась в якості інституту, що може посприяти вирішенню повсякденних питань. Державна влада не мала авторитету, вона не піклувалася інтересами своїх підданих, і, таким чином, роль державних органів зводилась до того, щоб справно і вчасно стягувати податки в державну скарбницю, якомога менше даючи натомість. Таким чином, зауважує А. М. Олейнік, неможливість опиратися на легальну владу для організації повсякденного життя, обумовила “закриття” локального суспільства (в даному випадку — населення Сицилії) по відношенню до зовнішнього світу. Локальне суспільство (тобто зародковий стан субкультурного об’єднання) виробило свої власні процедури вирішення конфліктів, більш ефективні в порівнянні з офіційними. Таким чином, мафія, як соціальне утворення, що лише з часом стало на шлях злочинної діяльності, виникла для рішення

⁵ Шевченко Я. М., Барило Т. С. Радянський закон про відповідальність неповнолітніх. — К.: Наукова думка, 1972. — С. 12.

⁶ Остроумов С. С. Некоторые вопросы изучения правонарушений среди несовершеннолетних // Изучение и предупреждение правонарушений среди несовершеннолетних. — М., 1970. — С. 18.

⁷ Дубягина О. П., Смирнов Г. Ф. Современный русский жаргон уголовного мира: Словарь-справочник. — М.: Юриспруденция, 2001. — С. 46.

⁸ Там же. — С. 34.

⁹ Олейник А. Н. Тюремная субкультура в России: от повседневной жизни до государственной власти. — М.: ИНФРА-М, 2001. — С. 217.

конфліктів і для виконання посередницьких функцій. Варто зауважити, що це сфера діяльності державних органів, і лише відсутність їх ефективної роботи створила сприятливі передумови для виникнення мафії. Подібні тенденції ми мали змогу спостерігати і в діяльності державних органів України. Інші приклади ситуацій, коли злочинні угруповання брали на себе виконання функцій державних органів, ми можемо спостерігати, вивчаючи історію організованої злочинності США часів “сухого закону” (1919-1933 рр.).

Отже, особливо сприятливою умовою для розвитку кримінальної субкультури є слабкість державної влади і неможливість державних органів ефективно справлятися із своїми обов'язками.

Що ж робить кримінальну субкультуру такою привабливою для законослухняних громадян, чому норми її настільки охоче залучають особи, що не відбували покарання в місцях позбавлення волі, найчастіше, підлітки?

На нашу думку, передумови значної популярності кримінальної субкультури полягають в наступному:

1. Для осіб, що не змогли себе реалізувати в системі загальнолюдських цінностей, життя за псевдозаконами злочинного середовища дає змогу самоствердитися, заробити авторитет серед однодумців. З цього приводу Ю. К. Александров вважає, що “втягнення в кримінальну субкультуру відбувається відносно швидко і є своєрідним чинником компенсації невдач, зокрема в осіб молодіжного віку”¹⁰. Безумовно, з даним висновком вважаємо за потрібне погодитись, оскільки особа, що досягла певних успіхів у сфері своєї професійної діяльності, створила повноцінну сім'ю, задоволена своїм соціальним статусом, має набагато менше шансів стати носієм норм кримінальної субкультури, навіть за умов, коли опиниться в місцях позбавлення волі. Така особа вже є сформованою, сталою, має ціль в житті і навряд чи захоче відмовитись від усього (сім'ї, роботи, кола спілкування) заради фальшивих ідеалів світу професійних злочинців. Крім того, не варто забувати, що будь-який злочин — це вчинок аморальний¹¹, а в особи із сформованою особистістю, як правило, високо розвинута самоповага, гідність, неприйняття аморальності в усіх її проявах. Натомість, як правильно визначає Ю. К. Александров, “прихильність до кримінальної субкультури, засвоєння її норм і цінностей спостерігається, як правило, в особи, що не отримала внаслідок різних умов визнання і вирішила досягти його, хоча б, у кримінальному співтоваристві. Крім того, рецепція норм і цінностей кримінальної субкультури може провадитись і особою, яка незадоволена своїм низьким статусом у системі офіційних відносин”¹². При цьому інтелект, освіта, доброзичливість, неконфліктність є не позитивними рисами, а навпаки, такими, що знижують повагу до особи в середовищі професійних злочинців. Людина, що добре володіє “злочинним фахом”, є фізично сильною, схильна до агресивних дій, має набагато більше шансів стати на високу сходинку ієрархії злочинної субкультури, ніж порядна високоосвічена людина, не схильна до насильницького методу вирішення проблем. Наприклад, як зауважує В. М. Анисимков, серед носіїв кримінальної субкультури поширена така традиція: якщо про злочинця починають ходити чутки, що він начебто співробітничав з представниками адміністрації або, скажімо, не виплатив вчасно картярський борг, він зобов'язаний “постояти за себе”. Що маєтись на увазі? Згідно норм злочинного світу: “доведи, що це не так — побий, або вбий кривдника. Не зробиш цього — значить все, що про тебе говорили дійсно так”¹³. На думку А. Н. Черниша “... Тут (в місцях позбавлення волі — прим. автора) ціняться асоціальна поведінка, героїзм, кмітливість і гнучкість, виявлені при вчиненні злочину і втечі від відповідальності, сила, стійка агресія, залізна воля ... а також послідовний індивідуалізм”¹⁴.

Отже, можна погодитись з думкою російського соціолога А. М. Олейніка, який вважає, що: “... по аналогії із прагненням кожної закритої соціальної групи розробити свої власні закони соціального життя ув'язнені створили свою особливу “конституцію” тюремного життя”¹⁵. Саме тому, що особа не виявилася нездатною до життя в “великому”

¹⁰ Александров Ю. К. Очерки криминальной субкультуры. — М.: Права человека, 2001. — С. 2.

¹¹ Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии. — К.: Наукова думка, 1986. — 128 с.

¹² Александров Ю. К. Указ. работа. — С. 2.

¹³ Анисимков В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России: Дисс. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. — Саратов, 1998. — С. 94.

¹⁴ Черныш А., Черныш М. Маргиналы и маргинальная преступность в Украине. — Одеса: Видавництво Української академії наук “ВІР”, 2004. — С. 195.

¹⁵ Олейник А. Н. Указ. работа. — С. 13.

соціумі (суспільстві) чи свідомо відмовилась від загальноприйнятих норм поведінки в такому соціумі, вона прагне самоствердитися в соціумі “малому”, тобто в даному випадку — в середовищі професійних злочинців. Відмінність норм кримінальної субкультури від норм суспільства і складає основну привабливість для вказаних осіб. “З цієї точки зору тюремна субкультура може бути розглянута в якості вияву індивідуальності засуджених, їх бажання самостійно організувати свої соціальні взаємозв’язки навіть при умовах жорсткого контролю і обмежень”¹⁶. Нагадаємо, що в своїй монографії “Тюремна субкультура: від повсякденного життя до державної влади” А. М. Олейнік використовує термін, що не є рівнозначним до “кримінальної субкультури”. “Тюремна субкультура”, на його думку, визначає коло суб’єктів як сукупність осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Це є нелогічним, оскільки кримінальна субкультура надзвичайно активно поширюється сьогодні поза межами виправно-трудоустанов, і, напевно, немає сфери життя сучасного суспільства, де б ми не могли спостерігати її проявів. Тому в даному випадку, погоджуючись із вищевказаною цитатою в цілому, пропонуємо, проте, вважати, що мова йде саме про кримінальну субкультуру, яка за своїм визначенням охоплює чимало суспільних відносин в сучасному суспільстві.

2. Безпосередньо сам процес вчинення злочинів. Цей момент найчастіше має свою привабливість для неповнолітніх, для яких вчинення злочинів вважається чимось романтичним, надзвичайно цікавим і таємничим. При цьому до уваги не беруться можливі наслідки: кримінальна відповідальність, громадський осуд, покарання зі сторони членів сім’ї. Гострі відчуття, які при цьому переживає особа, стають у певному сенсі наркотиком, заміщують задоволення від зайняття спортом, читання літератури, перегляду кінофільмів. Характерно, що злочини, які вчиняються неповнолітніми з метою зазнати “гострих почуттів” (а такими злочинами найчастіше є крадіжки з проникненням в житло чи сховище, хуліганство, нанесення тілесних ушкоджень, наруга над могилою тощо) найчастіше не мають під собою корисливого підґрунтя, основною метою їх є не жадова наживи (або — не лише вона), а можливість “розважитися”, завоювати специфічний авторитет серед однолітків.

3. Можливість досягти високого рівня життя, не докладаючи особливих зусиль. На популяризацію цього моменту привабливості кримінальної субкультури (і, знову ж таки, він є особливо привабливим саме для молоді) особливо сильно вплинули засоби масової інформації. Сюжет, де головний герой, стаючи членом злочинного угруповання, отримує одразу все, про що мріяв (дорогий автомобіль, розкішну дачу, можливість відпочивати за кордоном, увагу красивих жінок) дуже часто повторюється на екрані телевізора і в кінотеатрі, є звичайним для сторінок низькопробних детективних романів і газет. Фільмів виробництва країн колишнього СРСР, де головним героєм є носій кримінальної субкультури, з 1991 р. було знято надзвичайно багато. З падінням “залізної завіси” і переходом до системи ринкових відносин, кінематограф і телебачення (зокрема, приватні кіностудії та телеканали) почали орієнтуватись більше на кон’юнктурні вимоги, ніж на питання доцільності з точки зору виховного впливу на неповнолітніх.

Зрозуміло, що сама лише привабливість злочинного способу життя, що пропагується в кінофільмах, телесеріалах, газетах і художніх творах не може мати такого значного впливу на свідомість громадян, якщо немає для цього сприятливого середовища. В даному випадку під таким середовищем мається на увазі складна соціально-економічна ситуація, що склалася в Україні протягом останніх десятиліть. Криза виробництва, що призвела до масового звільнення працівників, безробіття, низький життєвий рівень, невисока заробітна плата для тих, хто чесно працює, відсутність надії на отримання безкоштовного житла, мізерна пенсія громадянам, що втратили здоров’я на шкідливому виробництві, — з однієї сторони, і можливість мати досить пристойний заробіток, повагу в колі ровесників, можливість відпочивати за кордоном, займаючись злочинним бізнесом, — з іншої сторони. Про подібні тенденції серед неповнолітніх, які не мають чітко визначеної соціальної орієнтації, згадувала в своїх працях Я. М. Шевченко ще на початку 70-х: “Неповнолітній, який через погане навчання залишає школу і йде на виробництво, вже в більшості виробив у собі негативне ставлення до праці і незвичку працювати. Якщо він одразу не попадає під позитивний

¹⁶ Там же. — С. 14.

вплив робітничого колективу, а стоїть осторонь від нього, ці погляди в нього залишаються. Тим часом потреби неповнолітнього зростають, він не хоче рахуватися з розподілом суспільного продукту залежно від праці. У нього формуються вимоги: не працюючи взагалі або мало працюючи, задовольнити свої потреби. Тут і виникає база для конфлікту неповнолітнього з суспільством¹⁷. Звичайно, більш привабливим для багатьох підлітків є другий шлях, оскільки про соціальну ізоляцію людини, що засуджена до позбавлення волі, про її фізичні і моральні страждання новачка в колонії, про жорстокість і глумливість над людськими цінностями носіїв норм кримінальної субкультури в місцях ув'язнення у вищеперерахованих джерелах масової інформації або взагалі не згадано, або проілюстровано з максимальним ступенем романтизації подібних явищ. Саме тому, на нашу думку, потрібно виробити специфічну антикримінальну політику, тобто допомогти усвідомити більшості законослужняних громадян всю небезпеку, на яку наражається сучасне суспільство завдяки тотальній криміналізації його, поширенню кримінальної субкультури і поблагливого відношенню до такого поширення з боку державної влади, органів, що покликані вести непримиренну боротьбу із злочинністю (міліція, прокуратура тощо).

На думку О. М. Костенка, подолати проблему тотальної криміналізації суспільства, одним із аспектів якого є поширення кримінальної субкультури, неможливо без проведення ефективної суспільної політики, спрямованої на підвищення культури громадян. Він пише: “Згідно з концепцією “культура+закон” в суспільстві має розвиватися так звана “антикриміногенна” культура, що є основою безпеки людей в суспільстві. У свою чергу, безпека є необхідною передумовою суспільного прогресу”¹⁸.

4. Психологічними особливостями організму підлітків, завдяки якому вони особливо схильні до реєстрації норм кримінальної субкультури. Як відомо, підлітки в період формування особистості є надзвичайно вразливими для впливу сторонніх чинників, що пов'язане з особливостями їх психологічного розвитку. Акселерація, що призводить до більш раннього дозрівання підлітка, ще більше посилює різницю між фізичним станом особи і можливістю його виважено оцінювати свої дії і критично сприймати інформацію. Про це ще в 1972 р. писали Я. М. Шевченко і Т. С. Барило: “... В даний час виникла необхідність певної зміни правового становища неповнолітніх з урахуванням тих соціально-психологічних зрушень, що намітились в останні 10-15 років. Неповнолітні останніх десятиліть значно відрізняються від неповнолітніх попередніх поколінь за своїм фізичним і духовним розвитком”¹⁹. Процес акселерації бурхливо розвивався в післявоєнний період. “Якщо в 30-ті роки закінчення 10-ти класів до певної міри, можливо, і збігалось із закінченням отрочества і початком юнацтва, то тепер юність скоріше всього починається ще до закінчення середньої школи... За своїм педагогічним досвідом можемо сказати, що зараз особистість формується раніше і виражена яскравіше, ніж, скажемо, 10 років тому. Зараз наші юні вихованці нічого не сприймають на віру, вимагають аргументації всіх наказів і заборон. Беззастережний авторитет батьків, вчителів існує, за моїми спостереженнями, лише до 13-14 років, не більше”²⁰. На сьогодні ця ситуація ще більше ускладнилася. Підлітки іноді категорично відмовляються сприймати поради і повчання батьків і педагогів, але охоче сприймають псевдозакони злочинного середовища, оскільки останні здаються їм більш “романтичними” і чесними. Ю. К. Александров писав з цього приводу: “кримінальна субкультура, завдяки присутності в ній певних романтичних моментів, таємничості, незвичайності, відносно швидко засвоюється, особливо молоддю. Не малозначним є і той фактор, що для кримінальної субкультури характерний ігровий і емоційний характер”²¹. Емоційність і збудливість є важливим елементом особливості психологічного розвитку підлітка. Також зверталась до вказаної проблеми А. І. Долгова, яка в своїй монографії “Соціально-психологічні аспекти злочинності неповнолітніх” пише: “... Базу спадковості злочинності складає злочинність неповнолітніх і молоді. Цей вид через притаманні йому соціально-психологічні особливості не лише є більш сприйнятливим до впливу злочинних традицій і звичаїв, але й в певному обсязі сам сприяє

¹⁷ Шевченко Я. М., Барило Т. С. Вказ. праця. — С. 46.

¹⁸ Костенко О. М. Кримінальний кодекс і доктрина // Право України. — 2004. — № 7. — С. 47.

¹⁹ Шевченко Я. М., Барило Т. С. Вказ. праця. — С. 10.

²⁰ Пихело Ю. Где «порог» зростости // Комсомольская правда. — 1971. — 20 січня.

²¹ Александров Ю. К. Указ. работа. — С. 2.

посиленню їх криміногенності”²². Це відбувається, на думку С.Я. Лебедева, через те, що у молоді існує бажання “...вирватися за рамки стереотипної соціально-нормативної поведінки, котра, на їх думку, стримує свободу прояву індивідуальних рис особистості і обмежує сферу задоволення потреб”²³. Погодимось з позицією В. Ю. Жарикова, який з цього приводу зазначив, що такий конфлікт, де з однієї сторони виступають загальноприйняті в суспільстві норми поведінки, а з іншої — бунтарська орієнтація особи підлітка призводить до ситуації, коли така особа “... шукає можливість застосувати притаманні їй властивості саме в середовищі із антисуспільною орієнтацією, в збоченій, неправильній, а інколи й суспільно-небезпечній формі”²⁴. Слід відзначити тонке розуміння вищевказаної ситуації з боку дорослих злочинців, що втягують неповнолітніх в злочинну діяльність. Більшість із них, залучаючи нових (зазвичай підлітків) членів злочинних угруповань і організацій, ставляться до прояву їх максималістських поглядів і неадекватної поведінки поблагливі. Це стосується навіть випадків, коли така поведінка нових членів угруповання шкодить інтересам вказаного угруповання. Основне їх завдання — втягнути підлітка в злочинний спосіб життя, антисуспільну поведінку, а якщо одразу проявити жорсткість і нетерпимість, вказати на обов’язковість виконання неписаних норм кримінальної субкультури, це може призвести до відчуження члена зграї. Тому в перший час навіть дорікання з боку таких дорослих “наставників” приймає м’яку, консультативну форму і не пов’язане з санкціями. В результаті, підліток, що, з одного боку, зазнає постійного (навіть справедливого) тиску зі сторони батьків, опікунів та педагогів, а з іншого — розуміння і поблажливості втягувача, психологічно прив’язується до останнього. Саме тому, на нашу думку, в спілкуванні із підлітками, що стали на шлях аморального способу життя, не можна застосовувати психологічний тиск. Чимало педагогів рекомендують профілактичні бесіди проводити в формі спілкування “дорослого з дорослим”, оскільки це позбавляє підлітка інстинктивного бажання одразу ставати в жорстку опозицію до старших, дозволяє більш виважено і помірковано оцінити його слова і поради. На жаль, як свідчить практика, подібне ставлення до підлітків, що схильні до девіантної поведінки, зустрічається надзвичайно рідко. “Результати проведеного нами дослідження свідчать, що величезні потенціальні і стимулюючі можливості сімейного виховання використовуються ще обмежено. Досить чітко в генезисі злочинної поведінки відслідковується криміногенна значимість недоліків, упущень сімейного виховання...”²⁵. Інколи це пов’язано із тим, що самі дорослі члени сім’ї також не мають чіткої антикримінальної орієнтації, що пов’язано із складними політико-соціальними процесами, що відбувалися в країні з кінця 80-х рр. XX ст. З іншого боку, в сучасному суспільстві не існує чіткої системи формування у підлітка антикримінальної орієнтації, навіть навпаки: “створена за безпосередньої участі організованої злочинності мережа розваг для неповнолітніх сприяє втягненню їх у наркоманію, токсикоманію, алкоголізм і, що не менш небезпечно, ідеологію відмови від звичайних соціальних норм, яка виражається у небажанні підлітків вчитися, працювати”²⁶. З цього випливає ще одна передумова популярності кримінальної субкультури.

5. Відсутність чітко вираженої соціальної орієнтації. З розпадом СРСР і відмовою від догм побудови комунізму безліч осіб виявилися деморалізованими і втратили духовно-ціннісну орієнтацію, яка раніше була стабільною і непохитною. Складні соціально-економічні процеси, що відбулися в державі, призвели до виникнення в більшій частини населення стійкої недовіри до уряду, бажання “твердої” влади, що зможе забезпечити роботою, їжею, домівкою — словом, найбільш необхідним. Політичні сили, що витрачали безліч коштів і зусиль на “закулісні” інтриги, не зуміли завоювати довіру народу. Саме тому, як уже було сказано вище, в чималій кількості громадян склалось хибне уявлення (значною мірою завдяки популяризації злочинної субкультури засобами масової інформації) про “злочинців в законі”, як про могутню силу, що є стабільною і згуртованою. У зв’язку із цим можна згадати

²² Долгова А. И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. — М.: Юрид. лит., 1981. — С. 54.

²³ Лебедев С. Я. Традиции, обычаи и преступность. Теория, методология, опыт криминологического анализа. — М.: Межрегиональный центр коммерческой безопасности, 1995. — С. 73.

²⁴ Жариков В. Ю. Криминологическое значение типологии личности // Советское государство и право. — 1978. — № 8. — С. 133.

²⁵ Барило Т. С., Демина И. С., Зайцева З. Г. и др. Профилактика правонарушений среди трудящихся.. — К.: Наукова думка, 1983. — С. 23.

²⁶ Топольскова И. О. Кримінально-правові та криминологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність: Дис. ... канд. юрид. наук. — Луганськ, 2003. — С. 53.

історію розвитку італійських таємних організацій, а саме “мафію”, “ндрангету”, “каморру”. Всі ці організації виникали на півдні Італії, і довіра до них законослухняних громадян значно перевищувала довіру як до певних органів державної влади, правоохоронних органів, так і довіру до держави взагалі. Як з цього приводу зауважував О. О. Тайбаков: “Проникнення окремих елементів злочинної субкультури в свідомість і поведінку законослухняних громадян, їх тиражування в рамках соціальних інститутів громадянського суспільства, політики і т. п. можуть свідчити про зміну культурних орієнтирів самого соціуму ... Це тривожний показник, що відображає в цілому формування “пом’якшеної” позиції суспільства по відношенню до злочинного світу”²⁷.

6. Уявна відсутність в нормах кримінальної субкультури заборон, встановлених загальнолюдськими нормами моралі. Ця обставина робить особливо привабливими норми кримінальної субкультури для індивідів з антисоціальною орієнтацією, які не звикли контролювати свої емоції і дії з точки зору їх моральності. “Я — сильний (найчастіше мова йде про фізичну силу), і тому мені все дозволено” — основний девіз подібних осіб. Як зауважував з цього приводу О. М. Костенко, “шкідливість злочину для самого злочинця відбивається у його свідомості, на нашу думку, у вигляді аморальності, яка означає усвідомлення злочинцем того, що вчинений злочин протиставляється його ж власній совісті”²⁸. Іншими словами, аморальність, до якої прагне злочинець, і яку, на його думку, можуть забезпечити йому норми кримінальної субкультури, є неприродною для людини взагалі. І підтвердженням цієї теорії виступають самі норми кримінальної субкультури, а саме: регулятивні норми, які визначають поведінку носіїв субкультури в місцях позбавлення волі. При тому, що для недосвідчених осіб, що захоплюються нормами кримінальної субкультури “на відстані”, псевдозакони поведінки злочинного середовища здаються надзвичайно демократичними, багато з таких норм, що є імперативними, досить суворо регулюють саме питання моральності.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступний висновок: кримінальна субкультура є негативним, соціально обумовленим явищем, на поширення якої значною мірою впливає відсутність чіткої соціально-орієнтованої ідеології, пропаганда злочинного способу життя засобами масової інформації, відсутність належної уваги до проблеми з боку правоохоронних органів і органів державної влади.

²⁷ Тайбаков А. А. Преступная субкультура // Социологические исследования. — 2001. — № 3. — С. 91.

²⁸ Костенко А. Н. Принцип отражения в криминологии. — К.: Наукова думка, 1986. — С. 60.